

trol autorial» y, desde esta particular perspectiva, despliegan un complejo entramado de textos que Virgilio conscientemente utilizó, transformó y adaptó para la creación de su obra. La riqueza y la profundidad de los resultados de sus investigaciones las colocan por encima de los vaivenes metodológicos

proprios del proceso de confrontación intelectual en el que el amplio y complejo concepto de «intertextualidad» se va delineando.

María Luisa La Fico Guzzo
Universidad Nacional del Sur
Bahía Blanca, Argentina

FIDORA, Alexander; NIEDERBERGER, Andreas. 2001.

Von Bagdad nach Toledo – Das «Buch der Ursachen» und seine Rezeption im Mittelalter.

Mainz: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung (excerpta classica 20). 270 p.
ISBN 3-87162-053-X

Amb aquesta nova edició del *Liber de causis*, presentada sota el títol *De Bagdad a Toledo* per Alexander Fidora i Andreas Niederberger, el lector té a les mans no tan sols la primera traducció a l'alemany d'aquesta obra de tanta influència per al món de la filosofia medieval, sinó que, endemés, se li ofereix també un text en llatí que reflecteix els coneixements actuals sobre la seva traducció textual, essent així una edició de consulta obligatòria tant per a lectors alemanys, com per als que no ho són. Amb una pulcritud filològica que tant caracteritza l'escola alemanya, Fidora i Niederberger han esmenat, seguint, sobretot, les investigacions amb relació al text àrab del *Liber de causis*, moltes de les errades que presenta l'edició d'Adriaan Pattin (1996).

D'altra banda, aquest llibre vol ser molt més que una edició acompanyada de la seva traducció: el seu objectiu radica en una anàlisi sistemàtica de l'ontologia, la doctrina de la creació i la teoria de l'ànima que presenta el *Liber* i la recepció d'aquests assumptes metafísics en el món llatí medieval, respectivament. Donat aquest punt de partida que es proposen ambdós autors, gairebé la meitat del llibre es dedica a la reconstrucció de les doctrines de cada un dels capítols, acompanyats, això sí, d'un esbós de la seva recepció en els segles XII i XIII des del vessant metafísic. Des d'aquesta òptica, els autors destaquen com el *Kalam fi-mahd al-*

khair, títol àrab de la nostra obra, va ser llegit i comentat ja al segle XII des d'un punt de vista únicament metafísic, desmentint, així, alguns dels historiadors de la filosofia que situen el naixement de la metafísica medieval a partir de la recepció de la filosofia primera i de la *Logica nova* d'Aristòtil al segle XIII. Davant d'una interpretació tan matussera, els nostres autors evidencien que el *Liber de causis* té un paper cabdal amb relació al desenvolupament d'una ontologia cristiana, fet que també es veu corroborat amb el gran nombre de comentaris que es van escriure del *Liber Aristotelis de expositione bonitatis purae*, nom amb què va titular el toledà Gerardo de Cremona (1114-1187) el *Liber* en traduir-lo de l'àrab al llatí. De tots aquest escrits que mencionàvem suara, tenim constància de més de trenta obres (37), sense comptar dins d'aquest grup els escrits en els quals els seus autors demostren marcades influències, explícites i no explícites, del *Liber de causis*.

Entre aquests darrers, cal destacar les obres de Domingo Gundisalvo (ca. 1110-1190), sobre el qual el professor Fidora n'és un gran especialista, i d'Alà de Lilla († 1202). Així doncs, posem per cas, a les *Regulae theologiae* d'Alà podem observar una clara influència del *Liber* en connexió a la seva forma argumentativa de les regles teològiques que s'estableixen en aquesta obra. Seguint aquestes regles, que alhora

descansen sobre proposicions que tenen validesa gràcies a un *commentum*, una revisió crítica, la teologia rep un fonament científic, per no dir metafísic. Encara que, i contra l'opinió generalment acceptada fins al moment, sembla ser que Alà no va ésser el primer en ocupar-se del *Liber*, sinó que aquest mèrit correspon a Domingo Gundisalvo de l'anomenada Escola de Traductors de Toledo. Que Gundisalvo coneixia el *Liber de causis* s'interpreta a partir de l'ús que fa de la *creatio mediante intelligentia*, una doctrina característica del *Liber*, que s'explica des del seu punt de vista metafísic de forma més que detallada per ambdós autors en el seu comentari: la intel·ligència, així ens ho diu Gundisalvo fent-se ressò de les paraules del *Liber* en el seu tractat *De processione mundi*, és creada directament per Déu, malgrat que és la mateixa intel·ligència la creadora directa de les ànimes, mentre que Déu només crea les ànimes *mediate intelligentia*. Més tard, al segle XIII, el *Liber* va ser llegit, principalment, sota la premissa d'ésser un llibre aristotèlic, fins que sant Tomàs d'Aquino s'adonà, el 1271, dels seus orígens neoplatònics —l'*Elementatio theologiae* de Procle, de la qual, com adverteixen els nostres autors, esdevindria una refosa elaborada a Bagdad durant el segle IX. Però això no canvià gaire la importància que el *Liber de causis* en aquests moments ja havia adquirit a la Universitat de París, on havia entrat en els *curricula* com a tercer llibre d'estudi per a la metafísica. Efectivament, resulta que el *Liber de causis* tanca una clivella important en la metafísica aristotèlica: ja els neoplatònics van observar que les dife-

rents parts de la primera filosofia de l'Estagirita —ontologia, ciència dels principis, teologia filosòfica ...— manquen d'interconnexió. Ara bé, amb la seva teoria de l'emanació el *Liber* subministra una solució a aquest problema: tractant de la substància separada com a principi creador de què emana l'ésser, tanca l'esquerda trobada a la *Metafísica* d'Aristòtil. Amb tot això, la recepció de les escriptures metafísiques d'Aristòtil no tan sols afavoreix la recepció del *Liber de causis*, sinó que aquesta relació també es donà d'una manera recíproca, fins a tal punt que alguns dels comentaristes van apostrofar el *Liber de causis* com el quinzè llibre de la *Metafísica* d'Aristòtil.

Després d'aquest breu resum dels aspectes doctrinals del *Liber de causis* i de la seva recepció, espero que hagi quedat ben clara la transcendència d'aquest llibre, així com el seu interès. D'altra banda, el *Liber* esdevé un clar exemple de la importància de les aportacions hispàniques, sota la tutela de l'Escola de Traductors de Toledo, al món de la filosofia medieval. En resum, amb *Von Bagdad nach Toledo — Das «Buch der Ursachen» und seine Rezeption im Mittelalter*, tenim un insuperable treball d'investigació, que esdevé fita cabdal a l'hora d'endinsar-nos en el món de la teologia medieval. A més, la *pulchritudo* dels seus editors ens dóna l'oportunitat de llegir un text llatí que s'acosta d'allò més a la seva versió primigènia.

Jordi Pardo Pastor

Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência

Raimundo Lúlio («Ramon Llull»)

jordi.pardo@campus.uab.es

SWAIN, Simon (comp.). 1999.
Oxford Readings in The Greek Novel.
Oxford, Oxford University Press. 412 p.

Un objeto elusivo: la novela griega

Tal vez simplemente obedezca a coincidencias, pero lo cierto es que parece haber en

los últimos años un renovado interés por la novela griega. La publicación de artículos en revistas especializadas se ha multiplicado, y es significativa la producción de volú-